

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ "СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ КОРУПЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ"

Суворов О.М.,

Національна академія Служби безпеки України, здобувач

Сьогодні увага науковців, сферою інтересів яких виступає протидія злочинності, а також увага практичних співробітників вітчизняних органів Служби безпеки, внутрішніх справ, прокуратури все частіше звертається до аналізу причин і наслідків такого негативного соціально-правового явища як корупція та вчинення злочинів корупційної спрямованості. Часто такі злочини вчиняються особами, котрі відносяться до категорії службових осіб і у сфері їхньої безпосередньої службової діяльності. Службові злочини корупційної спрямованості відносять до суспільно-протиправних діянь, які вчиняються службовою особою із корисливої або іншої особистої зацікавленості. Зазвичай такі кримінальні правопорушення тягнуть за собою завдання суттєвих порушень прав, свобод і законних інтересів громадян, окремих інтересів та прав громадських об'єднань, організацій або охоронюваних законом інтересів суспільства й держави.

У вітчизняній науці кримінального права питання щодо поняття корупції відносять до числа дискусійних. Дискусійним це поняття є і в кримінології. Проте, не визначивши сутності поняття корупції, не встановивши кримінально-правових ознак такого діяння, не можна вести мову про запобігання корупційним діянням чи встановлення факту вчинення службовою особою корупційного злочину і визначення потреби його реєстрації в Єдиному реєстрі досудових розслідувань та початку здійснення кримінального провадження. Лише знаючи кримінально-правові ознаки злочину, можна вести мову про встановлення механізму його вчинення і можливості виявлення матеріальних та ідеальних слідів й інших доказів причетності до

злочинних дій конкретних осіб. Саме тому поняття корупції, корупційних дій, злочинів корупційної спрямованості має не лише кримінологічне і кримінально-правове, а й виразне криміналістичне значення.

Науковцями досліджуються різні аспекти цього негативного суспільного явища. Як суто соціально-економічне явище корупцію досліджують О. Дудоров, В. Комісаров, Н. Кузнєцова, Г. Мішин, П. Панкратова й інші вітчизняні й зарубіжні вчені. Вони розглядають корупцію як явище у сфері соціального управління, яке має чітко визначене економічне підґрунтя, а тому, на думку окремих науковців, за своєю сутністю це економічна категорія [1, 13]. На нашу думку, таке оцінювання складного правового, політичного та соціального явища з наданням йому лише економічного забарвлення є однобічним, адже корупція багатогранна і як злочинний прояв має комплексний характер. Наприклад, під корупцією часто розуміють окреме соціальне явище, що характеризується підкупом-продажністю державних та інших службовців і на цій основі корисливим використанням ними в особистих або вузькогрупових, корпоративних інтересах офіційних службових повноважень, пов'язаних з ними авторитету й можливостей [2, 501].

В той же час варто погодитись із Н. Кузнєцовою в тому, що називати корупцією усю систему корисливих службових злочинів, наприклад, зловживання владою, перевищення влади, службове підроблення тощо не лише недоцільно, але й не узгоджується з принципом диференціації вини, відповідальності і диференціації покарання. В кримінальному праві це доволі ускладнило б законодавчу регламентацію господарських і службових злочинів, внесло б плутанину в кваліфікацію злочинів [3, 22].

На думку Б.В. Волженкіна, корупція є соціальним явищем, що полягає в розкладанні влади, коли державні службовці та інші особи, що уповноважені на виконання державних функцій, використовують своє службове становище, статус, авторитет займаної посади з корисливою метою для особистого збагачення або в групових інтересах [4, 47]. Вітчизняний науковець М.І. Мельник наголошує на тому, що корупцію можна розглядати як різновид соціальної корозії, яка роз'їдає і руйнує органи державної влади, державу та суспільство в цілому. В її основі лежать такі вікові традиції взаємодії в суспільстві як "послуга за послугу", *do ut des* ("даю, щоб ти дав") [5, 34]. Підкреслюють науковці і те, що корупція не зводиться до примітивного хабарництва, а надто в умовах ринкової економіки, вільної торгівлі і демократії. Лобізм, фаворитизм, протекціонізм, внески на політичні цілі, традиції переходу політичних лідерів і державних чиновників на посади почесних президентів корпорацій і приватних фірм, інвестування комерційних структур за рахунок

державного бюджету, переведення державного майна в акціонерні товариства, використання зв'язків злочинних співтовариств є завуальованими формами корупції [6, 269]. Отже, у самій суті корупції ніби закладено дві нерівні частини: власне етичні відхилення та правопорушення. Однак цим своєрідний дуалізм корупції не вичерпується. Часто вона має вираз, з одного боку, у використанні службовцем свого статусу для отримання незаконних переваг, а з іншого – у фактичному наданні останньому таких переваг. Окремі вітчизняні науковці, зокрема, П. Панченко, А. Волобуєв, А. Гуров, О. Кожушко, С. Темнов розглядають корупцію як суто протиправну діяльність, що полягає у підкупі державних службовців і громадських діячів, отриманні неправомірної вигоди (хабарництві) та зловживанні службовим становищем, розкраданні державного, колективного або приватного майна, нецільовому використанні бюджетних коштів, незаконному зайнятті чиновниками всупереч встановлених заборон підприємницькою діяльністю, сприянні з корисливою метою комерційній діяльності певних осіб, наданні їм необґрунтованих переваг і пільг, призначенні на посади некомпетентних осіб тощо. Найбільш вдале, на наш погляд, визначення поняття "корупція" запропонували М. Камлик і С. Невмержицький. Розкриваючи його сутність, вони вважають за доцільне законодавчо підтвердити дефініцію: корупція – це діяльність службовців, що пов'язана зі зловживанням службовим становищем з метою отримання незаконних прибутків та пільг матеріального характеру. Розкриваючи багатоплановий характер цього зловживання, вони пов'язують її із організованою злочинністю, розглядаючи їх як єдине ціле [7, 71].

Терміни "корупція", "корупційні правопорушення", "корупційні діяння", "правопорушення, пов'язані з корупцією" вживаються в Законах України "Про боротьбу з корупцією", "Про державну службу", "Про прокуратуру", "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" та в інших нормативних документах. Так, в ст. 1 Закону України "Про засади запобігання та протидії корупції" корупцію визначено як використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або, відповідно, обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей [8].

Верховна Рада України у жовтні 2006 р. ратифікувала низку міжнародних документів щодо посилення боротьби з корупцією, у тому числі "Конвенцію ООН проти корупції" від 31 жовтня 2003 р. і Конвенцію ради Європи "Про корупцію в контексті кримінального

права" від 27 січня 1999 р., у яких боротьба з корупційною злочинністю проголошена як магістральний напрям протидії корупції в цілому. Ратифікація Україною цих обох конвенцій зобов'язала її внести необхідні зміни та доповнення у Кримінальний кодекс. Нажаль поки що таких змін до кримінального законодавства України не внесено. Незважаючи на відсутність у КК України поняття "корупційні злочини", в МВС, Службі безпеки, Генеральній прокуратурі України вимушені внести у статистичну звітність розділ про виявлені корупційні злочини, оскільки без цього фактично неможливо надавати об'єктивну оцінку ефективності боротьби з корупцією в державі.

Міжнародні документи та законодавство окремих країн передбачають, насамперед, кримінально-правові заходи у боротьбі з корупцією. Так, наприклад, у Кримінальному кодексі РФ передбачено відповідальність не тільки за отримання хабара, а й за незаконну участь у керівництві підприємницькою діяльністю особисто чи через довірену особу всупереч забороні, встановленій законом, якщо ці діяння пов'язані з наданням пільг і переваг, із заступництвом у іншій формі [9, 8]. Отже, досвід окремих країн щодо запобігання корупції різноманітний і залежить від правових, соціальних, політичних умов, рівня економічного розвитку, удосконалення державного управління. Певні норми вже перейняті й діють в Україні, інші перебувають у стадії обговорення. Такі напрацювання можуть використовуватися у практичній діяльності вітчизняних державних органів, покликаних боротися з корупцією, а також при розробці нормативно-правових актів, спрямованих на зменшення впливу корупції у сфері органів державного управління.

Чітке визначення поняття корупції, розуміння її сутності дає можливість визначити службові злочини корупційної спрямованості, встановити ознаки й сліди їх вчинення, зібрати докази причетності до злочину конкретних осіб. Виходячи з визначення корупції в Законі України "Про засади запобігання та протидії корупції", до основних ознак, які вказують на корупційну спрямованість злочину, можна віднести такі:

1) корупційна злочинна діяльність може здійснюватися як особами, уповноваженими на здійснення функцій держави, так і іншими особами, прирівняними Законом до них, фізичними особами й уповноваженими представниками юридичних осіб;

2) така діяльність пов'язана не тільки з протиправним використанням особою наданих їй службових повноважень, а й з протиправним наданням таким особам обіцянок/пропозицій вигоди для них або на їх вимогу іншим фізичним чи юридичним особам чи наданням неправомірної вигоди з метою схилити особу до протиправного використання службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей;

3) спеціальною метою такої діяльності є не тільки одержання неправомірної вигоди, під якою тепер розуміються грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав, але й прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди.

Діяльність з виявлення й розслідування службових злочинів корупційної спрямованості становить собою систему, яка містить такі елементи як: пошук джерел доказової та орієнтуючої інформації; процес доказування; прогнозування протидії досудовому розслідуванню й її нейтралізація криміналістичними методами і засобами. При виявленні й розслідуванні службових злочинів корупційної спрямованості реалізуються як традиційні, так й нові, які вже склалися та формуються, криміналістичні методи.

Список використаних джерел:

1. Мишин Г.К. Коррупция: понятие, сущность, меры ограничения / Г.К.Мишин. – М.: Акад. МВД СССР, 1991. – 180 с.
2. Криминология : учебник / под общ. ред. А.И. Долговой. – М. : НОРМА-ИНФРА-М., 1999. – 784 с.
3. , Кузнецова Н.Ф. Коррупция в системе уголовных преступлений / Н.Ф.Кузнецова // Вестник МГУ. Сер. 11. 1993. № 1. – С. 21–26.
4. Волженкин Б.В. Служебные преступления: Комментарий законодательства и судебной практики / Б.В.Волженкин. – СПб. : Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2005. – 560 с.
5. Мельник М.І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства / М.І. Мельник. – К.: Парламентське видавництво, 2000. – 256 с.
6. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В.В.Лунев. – М. : НОРМА, 1999. – 516 с.
7. Камлик М.І. Корупція в Україні / М.І. Камлик, Є.В. Невмержицький. – К.: Знання, 1998. – 186 с.
8. Закон України "Про засади запобігання та протидії корупції" від 11 червня 2009 р. №1506-VI // Офіційний вісник України, 2009. - №53, 24 липня, Ст.18-22.
9. Галкін О. Антикорупційне законодавство потребує каральних змін / О.Галкін // Прокуратура. Людина. Держава. – 2005. – № 8. – С. 8-10.

Науковий керівник – Колесник Валерій Аркадійович, професор кафедри кримінального процесу і криміналістики Академії адвокатури України, доктор юридичних наук, професор.